

«Сейфуллин оқулары – 18: « Жастар және ғылым – болашаққа көзқарас» халықаралық ғылыми - практикалық конференция материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 18: « Молодежь и наука – взгляд в будущее» - 2022.- Т.ІІ, Ч.ІІІ. – Б.108-111

ІШКІ ШАРУАШЫЛЫҚ ЖЕРГЕ ОРНАЛАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕСІ

Рахметоллаев Р., 4 курс студенті

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті,, Нұр-Сұлтан қ.

Жер ең басты өндіріс құралы және өндіріс күшінің объектісі болып табылады. Біз жерді сата аламыз, жалға бере аламыз, біреуге сыйға тарта аламыз немесе ол жерді өзіміз пайдалана аламыз. Сондықтан да адам өмірінде жер өте үлкен маңызға ие.

Ішкі шаруашылық жерге орналастыру - жобалау объектісі ауыл шаруашылығы кәсіпорындарына, шаруа қожалықтарына, серіктестіктерге, кооперативтерге және басқа да шаруашылық құрылымдарына тұрақты пайдалануға немесе белгілі бір мерзімге жалға беру шартымен бекітілген жерлерде ауыл шаруашылығы өндірісін аумақтық ұйымдастыру болып табылатын жердің негізгі түрлерінің бірі [1].

Ауыл шаруашылығы Қазақстан экономикасының негізгі салаларының бірі болып табылады, сондықтан мемлекет оны экономиканың берік секторына айналдыруға үлкен көңіл бөледі. Соңғы жылдары елімізде агроөнеркәсіптік кешенді дамытуға байланысты Мемлекеттік бағдарламалар – Қазақстан Республикасын үдемелі индустриялық- инновациялық дамыту жөніндегі 2010-2014 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама, Қазақстан Республикасында агроөнеркәсіптік кешенді дамыту жөніндегі 2013-2020 жылдарға арналған "Агробизнес - 2020"бағдарламасы бекітілді.

Ауылшаруашылық өндірісінің тұрақтылығы мен тиімділігі оның тұрақты дамуының екі негізгі шарты болып табылады. Кез-келген жүйенің тұрақтылығымен оның ішінен немесе сыртынан бұзылғаннан кейін тепе-теңдік күйіне оралу мүмкіндігі қабылданады. Ауыл шаруашылығы үш динамикалық жүйе жағдайында жұмыс істейді-табиғи, экономикалық және әлеуметтік. Негізгі тұрақ-тандырушы факторлардың қатарына жерді жатқызған жөн. Ол жергілікті жерлерде белгілі бір тіркелген және салыстырмалы түрде тұрақты өлшемдері бар жер учаскесі немесе жер пайдалану ретінде ресімделген [1].

Елдің бірыңғай жер қорын басқарудың, жер қатынастарын реттеудің, жерді пайдалануды бақылаудың маңызды тетігі ретінде жерге орналастыру қолданылады. Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 149-бабына сәйкес қазіргі заманғы жерге орналастыру жер қатынастарын реттеуге, жерді ұтымды пайдалану мен қорғауды ұйымдастыруға бағытталған жер заңнамасының сақталуын қамтамасыз ету жөніндегі іс-шаралар жүйесі ретінде, өндірістің, кеңістіктік базис пен табиғи ресурстың маңызды құралы ретінде, сондай-ақ жылжымайтын мүлік ретінде айқындалады. Бұл ретте қолайлы экологиялық

орта құрылып, табиғи ландшафттар жақсарып келеді.

Әрбір жер меншігі бар, жерді пайдалануға алған, жерді жалға алған жер иеленуші адамдар өз жерінің қыр-сырын біліп нақты жағдайларды ескере отырып, ұтымды және тиімді жердің шарттары мен ерекшеліктерін және өзінің шаруашылық жүргізу мақсаттарын ұйымдастыруды қамтамасыз етуі тиіс. Бұл әсіресе ірі ауылшаруашылық дақылдары аумағында топырағы, жер иеліктері мен жер пайдалану, рельеф, ылғалдандыру шарттары, микроклимат және басқа жағдайлары бар жерлерде аса маңызды рөл атқарады. Осы себепті бізде ішкішаруашылық жерге орналастыру жүзеге асырылады. Ол жерге орналастырудың басты түрлерінің бірі болып саналады [2].

Негізінен ішкішаруашылық жерге орналастыру шаруа қожалықтарын, ауылшаруашылық кәсіпорындарды, кооперативтер, жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер және басқа шаруашылық құрылымдарының территориясын реттестірумен ұйымдастырумен айналысады.

Ішкішаруашылық жерге орналастырудың негізгі мақсаты - ауылшаруашылық айналымындағы әрбір жер учаскесін толығымен ұтымды, тиімді түрде пайдалануды қамтамасыз ету. Шаруашылықтардың алға қойған мақсат міндеттерін жүзеге асыруға мүмкіндіктер туғызу. Маңызды әлеуметтік проблемаларды шешу, антропогендік факторды жақсарту. Жердің құнарлы гумус қабатын арттыру, табиғаттың қолайсыз жағдайларынан, антропогендік әсерлерден қорғау, эрозияны болдырмау, максималды түрде сапалы өнім алуды қамтамасыз ету. Уақыт пен ресурстарды үнемдеп территорияны өндірістік ұйымдастыру жатады. 3 курс оқып жүрген кезде ішкішаруашылық жерге орналастырумен таныстым. Біз белгілі бір территорияны алып, яғни шаруа қожалығының ішкішаруашылық жобасын жасадық. Ол жобада біз жердің контурлық ведомосін, ол жердің ауылшаруашылық алаптарын, трансформациялау және экономикалық тиімділік негіздерімен таныстық. Осы жұмыс түрлеріне мыналар сәйкес келеді: жерге орналастыру құжаттамасы, аумақтардың шаруашылықтарының ішкішаруашылық жерге орналастыру жобалары, әртүрлі ұйымдық-құқықтық нысандар мен нысандардағы шаруашылықтар меншік, ауыл шаруашылығы жерлерін жақсарту жөніндегі жұмыс жобалары пайдалану, жаңа жерлерді игеру, қалпына келтіру және консервациялау. Бүлінген жерлерді қалпына келтіру, жерді эрозиядан қорғау, селдер, көшкіндер, су басу, батпақтану, қайталама тұздану, құрғату, тығыздау, өндіріс қалдықтарымен ластану және радиоактивті және химиялық заттарды, аумақтардағы инфекциялар және басқа да жағымсыз әсерлерге қарсы ауылшаруашылық шараларды жүргізуді қамтамасыз ету.

Ауыл шаруашылық жолдарына шаруашылық орталықтар мен өндірістік бөлімшелері:

1. Шаруашылықтың ішкі басты жолын жақын жатқан елді-мекенмен байланыстыру;
2. Кіріс жолдары жоспарлау;
3. Негізгі далалық жолдарды қалпына келтіру;
4. Ауылдық елді мекен аумағындағы жолдар мен өтпелерді жоспарлау..

Ауыл шаруашылық жолдарын орналастыру барысында мынадай мәселелер шешіледі:

- Ішкішаруашылық жерге орналастыру кезінде объектілерді жобалау;
- ІШЖО жобаларының жасау кезінде территорияны инженерлік жабдықтау объектілері ішкішаруашылық жолдар;

- Мелиоративтік құрлыс (суару және құрғату) объектілері және ондағы сумен жабдықтау және суландыру объектілері;

- Негізгі орманмелиоративтік және эрозияға қарсы гидротехникалық объектілер.

Жоғарыда аталып өткен объектілер өздерінің мақсаты, алып жатқан жер объектілердің жақсы жұмыс істеуі және жерді пайдалану деңгейін көтеру, жерді тиімді пайдалану және өндірістің территориялық дұрыс ұйымдастырылуы үшін территорияны жабдықтау объектілеріне (жолдар, каналдар және т.б.) құндылығы объектілерді орналастыру кезінде техникалық және табиғи қорғау талаптарын сақтау, объектілердің құрлысына жұмсалатын күрделі қаржының және олардың пайдалануға жұмсалатын территорияны инженерлік жабдықтау объектілерін жобалау [3].

Ауыспалы егістіктердің типтерін, түрлерін және көлемдерін анықтаужыртылған жерлердегі ауыспалы егіс типіне, далалық және мал азықтық дақылдар егіледі. Дақылдар ауыспалы егістің барлық танаптарында орналастырылады.

Жұмыс жобасының негізгі айырмашылығы шаруашылықаралық жерге орналастыру жобасы - бұл жұмыстың нақты түріне арналған бірінші жобалау-сметалық құжаттама болып табылады. Сондықтан жерге орналастыру бойынша жұмыс жобалары қаржыландыру және жүзеге асыру үшін жерге орналастыру іс-шараларын жүргізуді талап етеді.

Шаруашылықаралық жерге орналастыру жобасымен келесі мәселелерді шешуді көздейді: шаруашылық жерлерінің әлеуетін, оның экономикалық негіздегі мүмкіндіктерін дамыту; шаруашылықтың өндірістік бағдарламасы мен мамандануы; аумақты функционалдық аймақтарға бөлуді жүргізу; тұрғын үй және өндірістік үй-жайларды орналастыру; алқаптарды ұйымдастыру; құрамын, алаңдарын белгілеу пайдалану әрі орналастыру; трансформациялау; жақсарту; топырақтың құнарлылығын арттыру; оларды эрозия және басқа да жағымсыз факторлардың әсерін болдырмау; егістік және жем-шөп алқаптарының аумағын орналастыру; пайдалану режимдері мен талаптарын белгілеу. Сонымен қорытындылай келе ішкі шаруашылық жерге орналастыру жобасы ауыл шаруашылық кәсіпорындарының, серіктестіктердің, кооперативтердің шеңберінде жүргізіледі. Оның негізгі мақсаты - жерді өңдеудің негізгі технологиясын енгізуге, топырақты техногендік және табиғи теріс ықпалдардан қорғауға, мәдени ландшафттарды қалыптастыруға қолайлы территориялық жағдай жасау [3].

Агроландшафт бағытында жерге орналастыруды жетілдіру ауылшаруашылық агроландшафт аумағын ұйымдастырудың қосымша принциптерін қалыптастыруға мүмкіндік берді:

- үйлесімділік принципі - агроландшафттың табиғи және антропогендік компоненттерінің үйлесімді үйлесімі;

- бейімделу принципі - дақылдарды және оларды өсіру технологияларын

таңдауға сараланған тәсіл;

- табиғат қорғау бағыты қағидаты - ландшафттың табиғи сипаттамаларын есепке алу басымдығы;

- жер құрылымын оңтайландыру принципі - жердің экологиялық және экономикалық негізделген құрылымын анықтау;

- тұрақтылық қағидаты - биологиялық әртүрлілікті қолдау және жерге орналастыру процесінде орта тұрақтандыратын мақсаттағы инфрақұрылымды құру;

- әлеуметтік, экологиялық және экономикалық тиімділік принципі - аумақты ұйымдастыруға және орналастыруға қоршаған ортаны қалпына келтіру шараларын орындау кезіндегі минималды негізделген шығындар.

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді ұтымды пайдалану мәселелерін шешудің неғұрлым тиімді тәсілі аумақты экологиялық - ландшафттық негізде ұйымдастыру болып табылады. Бұл әдіс геожүйелердің құрылымы мен қызметін сақтау үшін табиғатты пайдалануды рационализациялаудың негізгі бағыттарын анықтауға арналған [3].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Жерге орналастырудың және кадастрдың ғылыми негіздері; Гендельман М.А., Қрықбаев Ж.Қ., 2004. «Фолиант» баспасы, 2004.

2<https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://stud.kz/referat/show/2626&ved=2ahUKEwIjwqK69PT2AhWMzYsKHbjQDOwQFnoECAyQAQ&usg=AOvVaw2qrwWsMyADTRWaz5SdCPEG> сайты;

3<https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://melimde.com/magistraturafa-tsushiler-shin-mamandi-bojinsha-emitihan-sratari-v7.html&ved=2ahUKEwiF7b->

[Am__2AhVrtIsKHenjDa0QFnoECCkQAQ&usg=AOvVaw0pPCX7_k2JhXAKMRAYipB7](https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://melimde.com/magistraturafa-tsushiler-shin-mamandi-bojinsha-emitihan-sratari-v7.html&ved=2ahUKEwiF7b-Am__2AhVrtIsKHenjDa0QFnoECCkQAQ&usg=AOvVaw0pPCX7_k2JhXAKMRAYipB7)

4 Nataliya Ozeranskaya, Tulegen Karbozov, Akerke Bekturganova, Bakhytgul Zhuparkhan, Valentina Kononova. Optimization of Land Use in The Agricultural Landscapes of Northern Kazakhstan On the Basis of the Landscape Approach // Research Journal of Pharmaceutical, Biological and Chemical Sciences. – 2016. - RJPBCS 7(6) ISSN: 0975-8585 C. 1788-1794

Жетекші: PhD Жупархан Б.